

Varsel om en katastrofe

Jan Skjerve
Institutt for klinisk psykologi, UiB
jan.skjerve@psykp.uib.no

Jan Smedslund formidler i marsutgaven av Psykologtidsskriftet et syn på psykologisk forskning og vitenskap som innebærer slutten for faget som universitetsstudium og akademisk profesjon.

VITENSKAPSTEORI

I SITT OPPGJØR med psykologifaget trekker Smedslund (2017) blant annet følgende konklusjoner:

Psykologi er ikke en begrepsmessig og metodisk velfundert enhetlig vitenskap. Faget kan neppe være en empirisk vitenskap. Kvalitativ forskning skiller seg ikke metodisk fra undersøkelser i vanlig psykologisk praksis. Faget kan ikke danne grunnlag for profesjonell praksis.

Han gir flere illustrerende eksempler for å underbygge disse oppfatningene. Smedslunds resonnementer og konklusjoner leder fram til alvorlige implikasjoner, som han selv ikke formulerer: Det kan vanskelig forsvares å opprettholde psykologi som et akademisk fag. Faget har ingen plass som universitetsstudium. Eventuell annen undervisning i faget kan ikke være forskningsbasert. Det er ikke grunnlag for å autorisere psykologer som helsepersonell. Samlet er disse følgene selvsagt den totale katastrofe for all faglig og profesjonsmessig psykologisk virksomhet.

Muligheten for empirisk forskning

Kan så denne katastrofen avverges, eller vil forsøk på å opprettholde empirisk forskning og nåværende profesjonsutøvelse være tankemessig uredelig eller basert på illusjoner? Det kan synes som det bare er hvis Smedslund baserer seg på diskutabile forutsetninger, at det er rom for et videre liv for både akademisk psykologisk virksomhet og for profesjonen.

Smedslund er uklar med hensyn til hvorvidt konklusjonen om at psykologi neppe kan være en empirisk vitenskap, gjelder for alle deldisipliner innenfor psykologifaget. Hans eksempler synes å være hentet fra klinisk psykologi. Etter hans syn er det bare under «meget spesielle omstendigheter» det kan komme på tale med empiriske studier. Det kunne vært spennende å få høre om det er områder av psykologien der disse omstendighetene kan forventes å foreligge.

Smedslund er uklar med hensyn til hvorvidt konklusjonen om at psykologi neppe kan være en empirisk vitenskap, gjelder for alle deldisipliner innenfor psykologifaget

Hvilke vilkår som må oppfylles for at noe skal være en empirisk vitenskap, er heller ikke klart. Smedslund viser til empirisk forskning i henhold til det naturvitenskapelige paradigmet med «abstrakte målbare variabler», noe han finner å være av liten verdi for psykologer. Men er det en dekkende karakterisering for all psykologisk empirisk forskning at den følger det naturvitenskapelige paradigmet? Og selv om forskningen skulle følge et naturvitenskapelig paradigme, behøver ikke variablene å være abstrakte. Botanikeren er ganske konkret i sin empiriske utforskning av en plantes vokster som et samspill mellom dens genetiske utrustning og et mangfold av vokstervilkår knyttet til jordsmonn og klima. Og nyttige lovmessigheter for voksteren kan formuleres, selv om det ikke er mulig å forutsi hvor mange forgreininger eller blad en plante vil utvikle i den kommende sesongen. Naturvitenskapen er temmelig mangfoldig i sin forskning, slik psykologien også er det.

Empiribasert praksis

En hovedtese hos Smedslund er at det som skjer, avhenger av konteksten, og at konteksten består av et ubegrenset antall konkrete forhold. Dette er i samsvar med erklæringen om evidensbasert psykologisk praksis (Norsk psykologforening, 2007), der «det tredje beinet» omhandler materielle, sosiale og ideologiske forhold som påvirker den enkelte. For å arbeide evidensbasert må en terapeut alltid være konkret i sin undersøkelse av den enkeltes livsvilkår, men også av den enkeltes preferanser og oppfatninger. Klienter har rett til medvirkning i terapien (lov om pasient- og brukerrettigheter), og deres medvirkning reduserer mangfoldet av påvirkninger det fokuseres på hos den enkelte klienten. Det muliggjør konkret kartlegging av konteksten. Men det kan være viktige forhold klienten ikke er klar over eller har misoppfattet. Terapeuten må derfor ha kunnskap om mangfoldet av mulige påvirkninger og det komplekse spillet mellom ulike forhold innbyrdes og med personen som handler i konteksten. Verdifull kunnskap om kompleksiteten kan hentes fra empiriske studier i mange deler av psykologien, og den kan hjelpe terapeuten med å utvikle ideer som må utforskes i hver enkelt klientsak. Smedslunds påstand om at empirisk utforskning av «abstrakte målbare variabler» har liten verdi, er korrekt bare hvis terapeuten ikke setter seg inn i hvilke konkrete forhold de abstrakt formulerte variablene omhandler. Mange empiriske studier resulterer i svake korrelasjoner som forklarer lite av variansen, slik Smedslund påpeker. Men for eksempel i studier av risikofaktorer kan selv svake sammenhenger være av betydning, dersom risikofaktorene representerer et stort farepotensial.

Smedslund foreslår «bricoleur»-modellen som et alternativ til praktikerens som baserer seg på empirisk forskning. Ifølge Smedslund er bricoleuren en person som løser problemer på en ukonvensjonell måte. Han bruker hele seg selv og improviserer med grunnlag i sin forståelse av klienten i hans eller hennes totale livssituasjon. Ingen empirisk baserte psykologiske regler og prinsipper bør få overskygge det unike og hindre en åpenhet for muligheter og nye løsninger.

Empiri er vanlig forstått som en sansebasert observasjon, i forskning eventuelt som registreringer fra et måleinstrument. Også bricoleuren må observere og ha ideer om hva han skal se og høre etter. Kanskje må han være systematisk i sine observasjoner, og hva skiller ham da fra det som er kalt «a local scientist» (Stricker & Trierweiler, 1995)?

Vi har lyst til å se på et eksempel fra barneklinisk praksis: Elsa, 14 år, er en skoleflink og pliktoppfyllende jente, som sjelden eller aldri opponerer mot sine omsorgsfulle og pedagogisk skolerte akademikerforeldre. Alt hadde vært såre vel, hadde det ikke vært for hennes vedvarende enkoprese. Etter et par timer med Elsa og foreldrene sa terapeuten: «Før neste time skal du far og Elsa gå en tur

sammen, og du skal ikke lære henne navnet på en eneste blomst.» Etter den timen hadde ikke Elsa hatt flere tilfeller med avføring i buksa etter ett års oppfølging.

Er denne historien så et eksempel på bricoleur-modellen? Neppe. Terapeuten var skolert i atferdsanalyse og kjent med enkoprese-forskningen. Det hjalp ham til å stille avklarende spørsmål i samtalen med klientene og til å se en familiedynamikk som med sannsynlighet bidro til å opprettholde vanskene. Terapeuten tok sjansen på at en intervensjon som tok sikte på å bryte pågående mønstre, skulle bli forstått og opplevd som støttende. Men terapeuten hadde høyst sannsynlig ikke kommet på intervensjonen uten sin kjennskap til empirisk baserte «regler og prinsipper». Improvisasjon vil ofte kreve faglig kunnskap, noe som er fullt forenlig med ikke vite-som Smedslund viser til. Det er ikke kunnskapsløshet som karakteriserer ikke-viteren, men reflektert bruk av kunnskapen.

Psykologikk og dynamiske regelmessigheter

Et atferdsanalytisk prinsipp kan formuleres slik: «Når menneskelig atferd varer ved over tid, er det noe som holder den ved like.» Atferdsvansker hos barn er gjerne langvarige, på tross av foreldres og andres iherdige forsøk på å stoppe dem. En god gjetning er at løsningstiltakene, som ofte er den umiddelbare følgen av vanskene, er med og opprettholder dem. Gerald Patterson (Patterson, 1982) observerte mange foreldre-barn-samspill for å kartlegge forsterkningsbetingelsene for atferdsvansker. Studiene ga grunnlag for funnene av gjensidig negativ forsterking av tvingende atferd, et sentralt grunnlag for utformingen av PMTO (Parent Management Training – Oregon).

Smedslund vil med rette kunne hevde at prinsippene om opprettholdende forhold og bryting av sirkler tilhører psykologikken. Men Pattersons beskrivelse av de konkrete samspillmønstrene ved tvingende atferd krevde systematisk observasjon, altså empirisk forskning. Mønstrene gjenfinnes neppe i alle familier med atferdsvansker, og kanskje er de ekstra vanlige i den vestlige verden etter sammenbruddet av den autoritære barneoppdragelsesideologien. Men det kan neppe bestrides at Pattersons funn har vært grunnlag for hjelp til mange familier gjennom noen tiår, selv om det for en del klienter vil være vanskelig å få øye på det terapeuten har lært å se. Familier som har fått terapeutisk hjelp, vil forhåpentlig ikke falle tilbake i gamle mønstre. De har lært, og samspillet lar seg ikke reversere. Nye studier av typiske samspill kan bli påkrevd om noen år, når kunnskapen om tvingende atferdsmønstre er blitt allmenn, andre måter å komme i konflikt på er blitt hyppige, eller det har skjedd viktige kulturendringer. Gjentatte undersøkelser som grunnlag for det terapeutiske arbeidet er nødvendige ledd i den empiriske forskningen.

Mønstrene som kasushistorien og Pattersons funn omhandler, faller inn under det Smedslund omtaler som dynamiske regelmessigheter. Den observerte stabiliteten opprettholdes av stabile kontekster og konsekvenser og er dermed tidsbegrensete og lokale. Ja, men hvis de er hyppige i et par verdensdeler i en generasjon eller tre, er de ikke uten betydning for praksis.

Smedslund formidler et absolutistisk syn på forskning og vitenskap, der studier som ikke leder til enkle, allmenne og evigvarende lovmessigheter og prinsipper, blir forkastet som grunnlag for teoribygging og yrkesutøvelse. Han påpeker viktigheten av praktikerens refleksjon og kreativitet, men det er vanskelig å se hvordan dette skal lede til kvalitetsheving av den profesjonelle virksomheten dersom det meste av den fagkunnskapen vi bygger på, skal forkastes.

Referanser

Norsk psykologforening (2007). Prinsipperklæring om evidensbasert psykologisk praksis. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 44, 1127-1128.

Patterson, G.R. (1982). *Coercive family process*. (Vol. 3). Eugene: Castalia Publ. Comp.

Smedslund, J. (2017). Det kommer an på. *Psykologi*, 54, 403-407.

Stricker, G., & Trierweiler, S.J. (1995). The local clinical scientist: A bridge between science and practice. *American Psychologist*, 50, 995-1002.